

Kazio Varnelio namų- muziejaus pastatų restauravimas XX a. 8–9 dešimtmečiais: atradimai ir netektys

Aistė Bimbirytė-Mackevičienė

Lietuvos nacionalinis muziejus
Arsenalo g. 1, LT-01143 Vilnius
aiste.bimbiryte@lnm.lt

———— Apsilankę Vilniaus Didžiojoje gatvėje įsikūrusiame Kazio Varnelio namuose-muziejuje susiduria ne tik su dailininko sukauptomis vertybėmis, bet ir su intriguojančia senąja architektūra. Ne kartą dege, atstatyti ir perstatyti muziejaus pastatai šiandien suteikia progą pažinti net XIV a. siekiančius architektūrinius elementus. Dabartinė ansamblio išvaizda iš esmės yra XX a. 8–9 deš. restauravimo darbų rezultatas, gerokai besiskiriantis nuo pirminio jų užsakovų sumanymo. Straipsniu siekiama plačiau nušviesti šį sudėtingą pastatų istorijos etapą ir įvardyti aplinkybes, lėmusias ne tik atradimus, bet ir netektis.

Reikšminiai žodžiai: Kazio Varnelio namai-muziejus, Mažoji gildija, Masalskių namas, restauravimas, Vilnius.

1.

Kazio Varnelio muziejaus pastatai iš gatvės pusės, Kęstučio Stoškaus nuotrauka, LNM

Buildings of the Kazys Varnelis House-Museum from the street side

Apie Kazio Varnelio namų-muziejaus pastatus [1 il.] šiek tiek rašyta. XX a. 9 deš., vykstant komplekso restauravimo darbams, pasirodė keletas su tuo metu atliktų tyrimų rezultatais susijusių tekstų, t. y. Marijos Purvinienės straipsnis *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvade*¹, taip pat Algės Jankevičienės apžvalga *Lietuvos architektūros istorijos* pirmajame tome². Abu namus minėjo ir Vladas Drėma leidinyje *Dingęs Vilnius*³, galiausiai visą ankstesnę medžiagą, jau įsikūrus Varnelio muziejui, pamėgino apibendrinti Antanas Rimvydas Čaplinskas⁴. Šiuose tekstuose pasitaiko netikslumų, neretai abiejų pastatų istorija painiojama, vieną liečiančius faktus priskiriant kitam ir panašiai. Rengiant šį straipsnį stengtasi naudoti kuo daugiau pirminių šaltinių, t. y. Lietuvos centriname valstybės

1 Marija Purvinienė, „Pirklių gildijos namas“, in: *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 233–324; Algė Jankevičienė, „Mažoji gildija“, *ibid.*, p. 234–235.

2 Algė Jankevičienė, „Prekybos ir amatų pastatai“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 253–258.

3 Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 176–177.

4 Antanas Rimvydas Čaplinskas, *Didžioji gatvė. Valdovų kelias*, Vilnius: Charibdė, 2011, p. 153–168.

archyve (toliau – LCVA) bei Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugomus dokumentus ir, žinoma, Vilniaus regioniniame valstybės archyve (toliau – VRVA) esančią Paminklų konservavimo instituto medžiagą, apimančią komplekso restauravimo darbus XX a. 8–9 dešimtmečiais. Pastaroji ypač svarbi, nes leidžia atsekti ilgą restauravimo procesą ir įvertinti jo rezultatus, kas iki šiol nebuvo padaryta.

Pastatų istorija iki XX a. 8 dešimtmečio

Kazio Varnelio muziejus užima dvi istorines valdas, vadinamuosius Mažosios gildijos ir Masalskių (arba Pirklio) namus. Jų numeracija su laiku kito: seniausiuose dokumentuose – tai atitinkamai 43 ir 44 posesijos, Antrojo pasaulinio karo metais – 50 ir 48. Sovietmečiu pervadinus gatvę, suteikti M. Gorkio g. 68 ir 66 adresai, o šiandien – tai Didžiosios g. 26 ir 24. Tyrimai parodė, kad Mažosios gildijos (dab. Didžioji g. 26) rūsiuose bei pirmame aukšte išliko pirmojo statybų etapo likučiai – XIV a. siekiantis mūras, kas leidžia teigti, jog tai vienas seniausių mūrinių pastatų Vilniuje. Tokį datavimą nesunku susieti su miesto istorijos įvykiais – Magdeburgo teisių suteikimu, Rotušės statybomis. Šioje vietoje nuo seno spietėsi prekybininkai, statyti gyvenamąją, prekybinę ir sandėliavimo funkciją atlikę pastatai, o dabartinė Didžioji gatvė ilgą laiką vadinta Imbarais. Tad pagrįstai manoma, kad pirmasis čia stovėjęs pastatas buvo ilgas, galu į gatvę įsirišęs prekių sandėlis.

Išlikę rašytiniai šaltiniai byloja, jog XVI a. antroje pusėje šioje vietoje du mūrnamius turėjo Mamoničių giminės atstovas Lukas Mamoničius, Kuzmos brolis. Vienas jam priklausiusių pastatų vadintas Chočejevskas, tai gi pagal ankstesnio savininko pavardę, o kitas – „Dom Gildy“, t. y. Gildijos namas. Amžiaus pabaigoje jie tapo pirklių Andriaus ir Harasimo Maksimovičių nuosavybe, kurie savo ruožtu 1608 m. dalį patalpų perleido dešimčiai „lietuvių ir rusų kilmės, neišskiriant religijos“ Vilniaus pirklių. Ši dalis įvardyta kaip „gyvenamosios patalpos viršuje, esančios abiejuose namuose, ir apačioje esantys sandėliai su laisvais vartais, įėjimais ir išėjimais [...]“⁵.

5 Maksimovičių ir Vilniaus miesto pirklių kontraktas, 1608, in: Lietuvos valstybės istorijos muziejus (toliau – LVIA), f. SA, b. 5333, l. 99–101. Čia būtina paminėti vieną svarbią detalę: tai, kad minimi du namai, nereiškia, jog turimi omenyje abu esantys šiandiniame ansamblyje. 1608 m. sutartyje nurodyta, kad pastatai yra „Vilniaus rinkoje, priešais liejyklą ir ribojasi su Burbinskio / Burbos mūrnamiu, dabar vadinamu Čiolkovska, [ir eina] iki paties karabelnikų špitolės namo“. Yra žinoma, kad toje pačioje gatvės pusėje iš tiesų buvo Švč. Trejybės špitolei priklausęs namas, taip pat žinomas kaip Kievličiaus namas. Tik jo kaimynystėje buvo ne Mažosios, o Didžiosios gildijos pastatas. Tai

Jei Mažosios gildijos pastatas siekia XIV a., tai vadinamasis Masalskio namas pastatytas gerokai vėliau. Remiantis architektūriniais ir archeologiniais tyrimais, manoma, kad jo vietoje iki pat XVI a. stambesnių mūrinių statinių nebuvo, tik šiaurinėje sklypo dalyje XV a. stovėjo nedidelis, vos 2 metrų pločio ūkinis pastatas. XX a. 8 deš. iškelta hipotezė, jog čia driekėsi link Augustijonų gatvės vedusi gatvė, o Mažoji gildija, iki pastatant ją uždariusį pastatą, buvo kampinis namas. Masalskių namas, t. y. vakarinė, greta gatvės esanti sklypo užstatymo dalis, datuojamas XVI a. antra puse.

1636 m. Vilniaus namų surašymas aiškiai rodo abi posesijas tuo metu jau buvus užstatytas. Apie Mažąją gildiją pasakyta:

Burmistro Jono Šyciko Zaleskio mūrnamis, kurį nuomojasi Choma Matvejevičius. Priklauso miesto jurisdikai. Apačioje smuklės patalpa, dešimt sandėlių, septynios krautuvės iš gatvės pusės. Viršuje didelis erdvus valgomasis, trys kambariai į gatvės pusę su priemene ir virtuve. Šalia jų kiti trys kambariai su langais į kiemo pusę. Šalia jų dar trys maži kambarėliai. Yra du rūšiai, arklidė keturiems arklams laikyti, alaus darykla. <...> 1634 m. namas buvo sudegęs.⁶

Masalskių mūrnamis aprašytas taip:

Bajoriškas Masalskienės mūrnamis, priklausantis miesto jurisdikai. Nebuvo paaiškinta, kokia teise turi namą, bet teigta, kad turi privilegiją. <...> iš gatvės pusės dvi krautuvės, keturi sandėliai, šone kambarėlis. Gale, viršuje, dar du kambarėliai ir menė. Yra du rūšiai, alaus darykla, sandėliukas. Kiemas siauras.⁷

Masalskių, tiksliau su jais susigiminiavusių Tšečiakų įpėdiniai savąją nuosavybę valdė iki pat XVIII a. vidurio, kol už skolas perleido Davidovičiui⁸. Mažosios gildijos pastato šeimininkų chronologija kur kas painesnė. J. Šycikas-Zaleskis buvo namo savininkas, tačiau pats čia negyveno. Jam taip pat priklausė ir gretima Didžioji gildija⁹. Ši detalė svarbi: tyrimai paro-

leidžia manyti, kad Mamoničių, o vėliau Maksimovičių nuosavybėje buvęs „Gildijos namas“ atitinka Didžiosios gildijos pastatą, o Chočejevskas – Mažosios.

⁶ Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 113.

⁷ *Ibid.*, p. 112.

⁸ Namų pardavimo Davidovičiui ir įvesdinimo aktai, 1743, in: LVIA, f. SA, b. 5128, l. 784–787.

⁹ Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 112.

dė panašiu metu vykusių perstatymus, kai buvo susiaurinti Mažosios gildijos rūšiai. Galima numanyti, kad abu prekybinius-gyvenamuosius pastatus valdęs Šycikas-Zaleskis juos tvarkė kaip kompleksą.

Iki XVII a. vidurio Mažąją gildiją jau dalijosi keletas šeiminkų. Kažkuria dalį valdė Andrius Rackevičius, vėliau ją užstatęs bazilijonams. Kita priklausė Jonui Azaryčiui¹⁰, saviškę perleidusiam kilmingam prekybininkui, Vilniaus tarėjui Zacharijui Šycikui-Zaleskiui (tikėtina, kad minėto Jono sūnui), o pastarajam prasiskolinus 1644 m. ji buvo užstatyta giminaičiui Andriui Migurai, kurio įpėdiniai, vaikai ir anūkai, užstato teise čia šeiminkavo iki XVII a. pabaigos.

Už skolas bazilijonai ir Miguros pastatą valdė net tuomet, kai miestą nusiaubė maskvėnai, o abu vienas šalia kito stovėję mūrnamiai stipriai apdegė bei apgriuvo. Reikėjo laiko, kad gyvenimas grįžtų į savo vėžes, juolab kad rasti lėšų namams tvarkyti sekėsi sunkiai. Mažoji gildija iki pat 1663 m. buvo kritinės būklės, tad jos šeiminkai, „bijodami, kad pastatas visai nesugriūtų“, nusprendė patalpas 15 metų išnuomoti miestiečiams Povilui ir Teodorui Seliavoms su sąlyga, kad šie už mažiausiai 2500 auksinų sutvarkys pastatą: išmūrys ir restauruos, o už tai penkerius metus galės nemokėti nuomos¹¹.

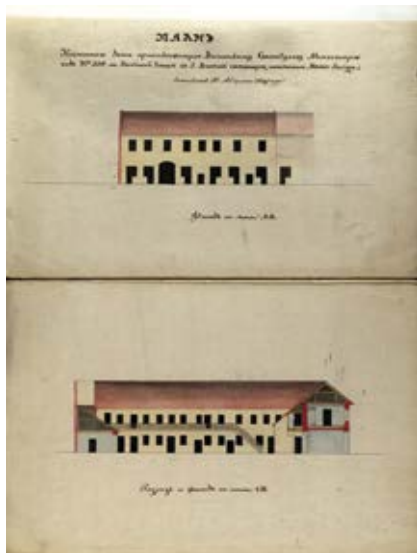
Tik pačioje XVII a. pabaigoje Mažoji gildija pagaliau įgijo vieną savininką: matydami, kad išpirkti praskolinto turto nepavyks, Šycikų-Zaleskių palikuonys su visa skola ir 2500 auksinų priedu Migurų tebelaikomą dalį perleido bazilijonams, tuo metu jau valdžiusiems tris ketvirtadalius pastato¹². Šie savininkais išliko iki pat XIX a. 4 deš., kai pasikeitusi valdžia jų turtą perdavė Šv. Dvasios stačiatikių vienuolynui.

1749 m. ir 1775 m. miestą vėl paženklino gaisrai, kuriuos neabejotinai galima sieti su XVIII a. antroje pusėje vykusiais pokyčiais aptariamose posesijose: pristatant trečiąjį aukštą pakelta prie gatvės buvusia Masalskio namo dalimi ir kiemo gale atsiradusiu mūriniu priestatu su virene, kuris vėliau naujos triaukštės dalies buvo sujungtas su seniausiaja. Tuo laiku perpla-

¹⁰ Vincas Žilėnas nurodo, kad J. Azaryčius kartu su broliu valdė septintąją dalį Mažosios gildijos ir ją Šycikui-Zaleskiui pardavė už 500 auksinų; žr. Vincas Žilėnas, „Medžiaga monografijai apie Vilniaus prekybą XVI–XVII a.“, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 328, b. 104, l. 59.

¹¹ Mažosios gildijos savininkų nuomos sutartis su Seliavomis, 1663, in: LVIA, f. SA, b. 5099, l. 501–504v.

¹² Mažosios gildijos patalpų pripažinimo bazilijonams aktas, 1691, in: LVIA, f. SA, b. 5111, l. 1271–1277.

2.
Mažosios gildijos rytinio ir dalies šiaurinio korpuso perstatymo projektas, 1849, LVIA

Project of restructuring the eastern and part of the northern wing of the Minor Guild

nuota ir dalis vidaus erdvių. Pastatų 44 posesijoje savininkai jau buvo pasikeitę – namas parduotas turtingam pirkliui Steponui Domanskiui¹³. Mažojoje gildijoje, iki XVIII a. pab. patyrusioje mažiausiai keturis gaisrus, taip pat būta reikšmingų pasikeitimų, pavyzdžiui, pietiniame korpuse atsirado antras aukštas, kuriame įrengti gyvenamieji kambariai nuomai, taip pat perplanuotas pirmo aukšto kiemo fasadas – daugelis gotikinių langų ir durų angų „persutmti“ taip, kad jų ašys sutaptų su naujojo antro aukšto langų ir durų ašimis.

Pastatas nuolat reikalavo pataisymų, buvo nepelningas, o didesnio remonto nebuvo galima atlikti dėl nesutarimų su kaimyninio namo savininku. Dėl šių priežasčių pačioje XIX a. pradžioje bazilijonai nusprendė šią nuosavybę parduoti, tačiau to padaryti nepavyko, nes neatsirado norinčių ją įsigyti. 4 deš. carinė valdžia pastatus perdavė Vilniaus stačiatikių Šv. Dvasios vienuolynui. Naujieji savininkai amžiaus viduryje ryžosi pastatų rekonstrukcijai. Išliko 1849 m., 1858 m. ir XIX a. 7 deš. Tomo Tišeckio bei 1887 m. Aleksejaus Polozovo parengti projektai¹⁴ [2, 3 il.]. Iš jų aiškėja, kad XIX a. viduryje – antroje pusėje iškilo Mažosios gildijos rytinis korpusas, o užpildant likusį tuščią plotą šiaurinėje sklypo dalyje suformuotas visas perimetrinis užstatymas.

¹³ Namų pardavimo Domanskiui aktas, 1779, in: LVIA, f. SA, b. 5353, l. 615.

¹⁴ Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno namų dokumentai, XIX a. (1849 m., 1858 m., XIX a. 7 deš., 1887 m. projektai), in: LVIA, f. 610, ap. 2, b. 738.

3.
Mažosios gildijos rekonstrukcijos projektas,
aut. Tomas Tišeckis, 1858, LVIA

Reconstruction project of the Minor Guild

XX a. pradžioje abiejų pastatų savininku tapo Vilniaus miesto valdyba. 1908 m. V. Maciulevičius parengė Masalskių namo rekonstrukcijos projektą, pagal kurį jis turėjo būti sujungtas su Mažąja gildija bei įgyti dar vieną aukštą¹⁵. Tačiau planai liko neįgyvendinti. Išlikusios tarpukario namų knygos rodo, kad čia buvo tankiai gyvenama¹⁶. Pastatų dalyje prie gatvės, kaip ir anksčiau, kūrėsi parduotuvės, kas, matyt, lėmė, jog buvo gerokai praplatinti vakarinio Mažosios gildijos fasado pirmo ir antro aukšto langai.

Pastatai stipriai nukentėjo Antrojo pasaulinio karo metu. Čaplinsko teigimu, atstatyti jie buvo tik 1957 m., čia įrengti butai ir parduotuvės. 8 deš. restauravimo darbų ataskaitose užsimenama, kad panašiu metu dalis Masalskių namo buvo pritaikyta poliklinikai¹⁷. Šios posesijos kiemas pokariu išasfaltuotas, sklypo gale, rytinėje dalyje, įrengti bendro naudojimo tualetai, kurių dalis atsidūrė buvusioje virenėje. Iš gatvės pusės esančiose pirmo aukšto patalpose buvo parduotuvės sandėlis.

Mažosios gildijos pirmame aukšte pokariu veikė audinių parduotuvė su pagalbinėmis ir administracinėmis patalpomis, kitose pirmo ir antro aukšto patalpose buvo butai (iki 1976 m. didelė dalis gyventojų iškeldinti, o

¹⁵ Namų Didžiojoje g. remonto dokumentai, XX a. pr., in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 4425.

¹⁶ Mažosios gildijos ir Masalskių namo tarpukarinės namų knygos: Lietuvos valstybės centrinis archyvas (toliau – LCVA), f. 64, ap. 6, b. 1142, 1143 (Wielka 50 – dab. Didžioji g. 26); LCVA, f. 64, ap. 6, b. 1137, 1138, 1139 (Wielka 48 – dab. Didžioji g. 24).

¹⁷ Namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir Gorkio g. 68. Architektūriniai tyrimai. I dalis, 1976, in: Vilniaus regioninis valstybės archyvas (toliau – VRVA), f. 1019, ap. 12, b. 26787 (sen.: f. 2, b. 588–3), l. 3, 5.

4.
Medinė galerija Mažosios gildijos kieme (vaizdas į rytus), 1976, LCVA

Wooden gallery in the courtyard of the Minor Guild

pradėjus projektinius darbus buvo likę tik keturi užimti butai). Vienas jų, buvęs pietrytinėje pastato dalyje, nugriautas statant „Maskvos“ kino teatrą. Tuo pat metu į pietinio korpuso rūsius „nuleistos“ ir kino teatro kolonos. Rytine Mažosios gildijos dalimi naudojosi Mikrobiologijos, epidemiologijos ir higienos institutas. Rūsiuose buvo smulkiais pertvaromis atidalyti gyventojų sandėliai¹⁸. Mažosios gildijos pietinį ir šiaurinį korpusus kiemo viduryje jungė uždara medinė galerija [4 il.].

Pastatų Didžioji g. 26 ir 24 restauravimo pradžia:

XX a. 8 dešimtmetis

1975 m. rudenį Paminklų konservavimo institutas gavo pastatų savininko, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto Butų ūkio valdybos, užsakymą parengti techninę dokumentaciją tuometinės Gorkio gatvės 66 ir 68 namų kapitaliniam remontui¹⁹. Projektas patikėtas architektėi Aldonai Stiklerienei. Pirminės apžiūros metu nustatyta, netrukus ir stilistinėse kartogramose pažymėta, kad buv. 44 posesijos (Masalskių namo) užstatymas susiformavo XVI–XIX a. laikotarpiu. Įvardytos trys statybos etapus atitinkančios dalys: barokinis korpusas prie gatvės, klaidingai „eklektikai“ priskirta kiemo

¹⁸ Gyvenamieji namai Vilniuje, Gorkio 66 ir Gorkio 68. Susipažinimo medžiaga (architektūrinė-statybinė dalis), 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26794 (sen. sign: 588–1/7495), l. 4.

¹⁹ *Ibid.*

gale esanti šiaurrytinė dalis bei ją su ankstyviausiaja jungiantis klasicistinis triaukštis priestatas²⁰. Pastato bendra būklė įvertinta tik kaip patenkinama, vietomis, pavyzdžiui, trečio aukšto perdangos ir stogas, rytinis korpusas jau buvo avariniai, kaip, beje, ir visa elektros bei kanalizacijos sistema. Pastato šiaurrytinis kampas pradėjęs sėsti. Mažosios gildijos statybos laikotarpis taip pat apibrėžtas XVI–XIX a., kas, kaip matyti iš vėlesnių tyrimų, nebuvo visai tikslu. Nustatyta, kad, lygiai kaip ir Masalskių namo atveju, galinis kiemo korpusas, t. y. pietrytinė dalis, yra itin blogos būklės, jo sienos vietomis pasvirusios. Viso pastato tarpaukštinės perdangos, laiptinių, kurios tuo metu buvo dvi, konstrukcijos, stogas, elektros instaliacija taip pat avarinės būklės²¹.

Panašu, kad pastatų savininkas prieš užsakydamas projektą dar nebuvo priėmęs aiškaus sprendimo dėl būsimos patalpų paskirties. Tik buvo numatyta, kad Mažosios gildijos pirmame aukšte iš gatvės pusės turėtų įsikurti arbatinė. Tiesa, apžiūrėjus pastatus, išvelgta esminė kliūtis – sudėtingos aptarnaujančio transporto patekimo į kiemą sąlygos. Užsiminta, kad šiam klausimui išspręsti tektų „istoriniu ir architektūriniu atžvilgiu nevertingą pastato dalį nugriauti, sujungiant Gorkio 66 ir Gorkio 68 kiemus“²². Matyt, turėta omenyje XIX a. pristatyta šiaurinė ir rytinė pastato dalys. Siekiant išvengti transportavimo problemų, siūlyta patalpas geriau panaudoti „batų, mezgimo ateljė arba moterų kirpyklai ir pan.“²³, kas nereikalautų specifinio aptarnavimo. Kartu pateiktos ir likusias erdves liečiančios rekomendacijos: Masalskių name prie gatvės esančio korpuso pirmą aukštą numatyta skirti „pramoninei prekybai ar spaudai su pagalbinėmis patalpomis“, o visa kita – butams arba administracinėms reikmėms, pavyzdžiui, šių patalpų sąskaita išplėsti Mikrobiologijos ir epidemiologijos institutą. Verta paminėti, kad tuo metu atkreiptas dėmesys į Masalskio namo pastogėje esančius XV–XVI a. frontonus, vertingus „istoriniu ir architektūriniu atžvilgiu“: rekomenduota juos išsaugoti²⁴ ir dar tais pačiais 1976 m. suspėti parengti rekonstrukciniai jų brėžiniai²⁵ [5 il.].

20 *Ibid.*, l. 5.

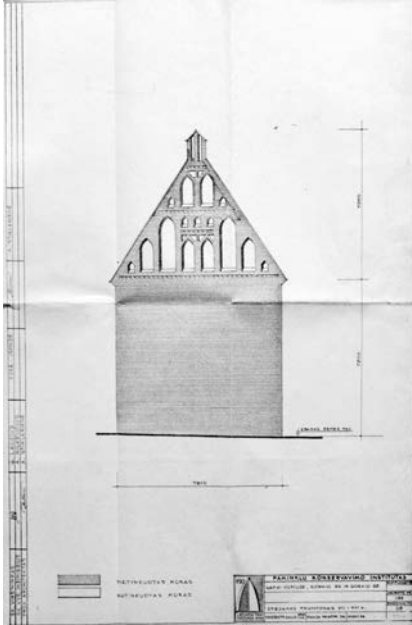
21 *Ibid.*, l. 9.

22 *Ibid.*, l. 10.

23 *Ibid.*

24 *Ibid.*, l. 2.

25 VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26787, l. 8, 9. Beje, frontonų atradimas lėmė minėtą hipotezę, jog iki XVI a., t. y. pastato dalies prie gatvės užstatymo, šioje vietoje ėjo gatvelė, rytuose susijungusi su dab. Augustijonų gatve.

5.
Mažosios gildijos gotikinio vakarinio korpuso šiaurinio fasado rekonstrukcija, 1976, VRVA

Reconstruction of the northern façade of the Gothic western wing of the Minor Guild

Minimos apžiūros ataskaitose pažymėta, kad komisija²⁶ buvo susipažinusi su senamiesčio regeneracijos medžiaga, istoriniais tyrimais ir namo anketa. Vilniaus senamiesčio 46 kvartalo regeneracijos projektas, kuriame buvo pateiktos apibendrintos stilistinės pastatų kartogramos, parengtas 1971 metais²⁷. Šių istorinių tyrimų rasti nepavyko, tačiau galima spėti, jog jie taip pat nebuvo išsamūs. Galbūt tuo galima paaiškinti faktą, kad 1976 m. į respublikinės reikšmės paminklų apskaitą buvo įtrauktas tik vienas iš komplekso pastatų – Masalskio namas, o Mažoji gildija joje nefigūravo.

Pradėta rinkti medžiagą. Dar tais pačiais metais projekto bylose atsirado Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomų XIX a. vid. – antros pusės pertvarkų dokumentų kopijos ir jais paremti rekonstrukciniai brėžiniai²⁸. Padaryta keletas mūro zondažų. Parengtos stilistinės kartogramos. 1976 m. atlikti ir pirmieji kada nors šioje teritorijoje vykdyti archeologiniai tyrimai, tiksliau – archeologinė priežiūra. Tiesa, tą teko daryti sudėtingo-

²⁶ 1976 m. pastatus apžiūrėjusią komisiją sudarė Paminklų konservavimo instituto atstovės architektė A. Stiklerienė ir L. Preikšaitė bei Butų ūkio valdybos tarybos atstovas ir inžinierius A. Zve-riuga.

²⁷ Vilniaus senamiesčio regeneracijos projektas. Kvartalas Nr. 46, 1971, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4721.

²⁸ VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26787, l. 15–17.

mis, tokio pobūdžio darbams visiškai netinkamomis sąlygomis: juos nurodyta pradėti jau įpusėjus geologiniams darbams, žiemą, esant giliam įšalui, vietomis fiksuojant tai, kas buvo rasta spėtose padaryti perkasose²⁹. Tuomet archeologui S. Patkauskui pavyko daugiau nei 3 metrų gylyje atkasti iš akmenų mūrytų pastatų pamatų apačią. Taip pat 80–140 cm gylyje rastas senasis lauko akmenų grindinys, aiškūs buvusių gaisrų pėdsakai, XVI–XVII a. buitinės keramikos, koklių dalys. Konstatuota, kad „pirminį statybinį paviršių galima datuoti ne vėlesniu kaip XVI a., ar net XV a. pab.“, o Masalskių namo korpusai prie gatvės ir kiemo gale greičiausiai statyti XVII amžiuje³⁰.

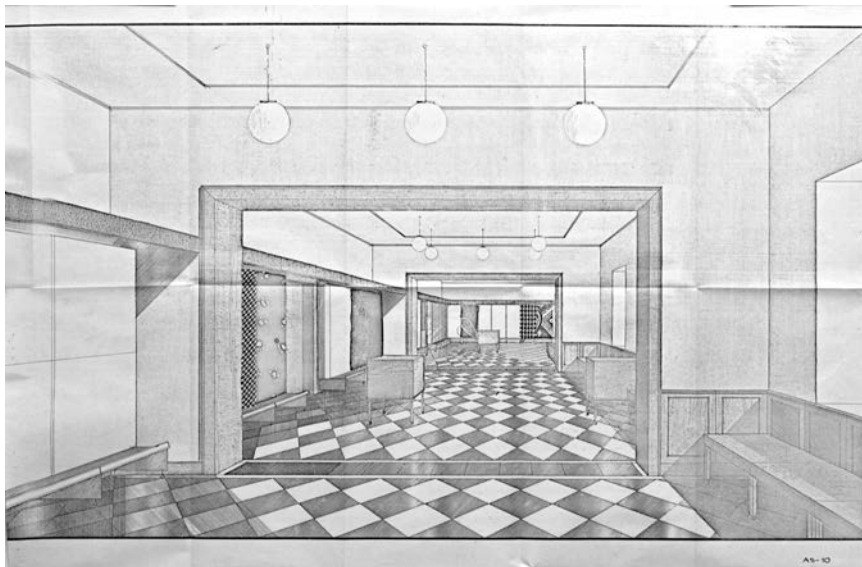
Išsamesnė istorinė apžvalga parengta tik 1979 m. (aut. M. Banikonienė). Iki tol jau buvo spėta išspręsti patalpų klausimą: Mažosios gildijos dalyje pirmo ir visame antrame aukšte turėjo įsikurti audinių parduotuvė (parduotuvė Nr. 20 „Audiniai“), rūsiuose – kavinė, o pastogėje iš gatvės pusės – „Maskvos“ kino teatro administracija. Masalskių namą numatyta perleisti Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos instituto tyrimų centrui (1978 m. parengtas Virusologinės laboratorijos projektas³¹). Projektuojant teigta, kad bus stengiamasi išsaugoti originalią planinę struktūrą ir vertingus interjero elementus, tačiau iš tiesų tą galėję užtikrinti tyrimai buvo atlikti paviršutiniškai. Numatytai išsamiai architektūrinei analizei neprisiurošta, o restauracinis projektas, kurio projektiniai pasiūlymai pateikti jau 1977 m., parengtas tik atsižvelgiant į vadinamąją „susipažinimo medžiagą“, kuri buvo rengiama dar neiškėlus visų gyventojų, tebeveikiant audinių parduotuvei ir neišvalius gausiai griuvenomis užverstų rūsių. Išliko 1979 m. data pažymėti audinių parduotuvės interjero eskiziniai projektai³² [6 il.], kuriuose bene vieninteliais į praėjusias epochas orientuotais sprendiniais būtų galima laikyti parduotuvės iškabą, buazeriją ir pirmo aukšto langų formą, o

29 Gorkio g. 66 ir 68 archeologinių tyrimų ataskaita, 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5509, l. 3. Dėl įšalo teko naudoti pneumatinių kūjų.

30 *Ibid.*, l. 21–22.

31 Muziejus Vilniuje, Gorkio 66 ir 68. Architektūriniai statybiniai sprendimai (korektūra), 1987, in: VRVA, f. 1111, ap. 11, b. 1858 (sen. sign.: 588–45 / 20. 213), l. 5.

32 Gyvenamieji namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir 68. Parduotuvės Nr. 20 „Audiniai“, Gorkio g. 68 interjeras. Eskizinis projektas, 1979, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26815 (sen. sign.: f. 2, b. 588–25). Audinių parduotuvės interjero projektą užsakė Vilniaus miesto prekybos organizacijų valdyba. Buvo prašoma parengti du variantus: su Estijos vartotojų kooperacijos gamybinio susivienijimo „Kooperator“ kataloge esančiais tipiniais baldais bei individualiai pagamintais. Pagrindas parduotuvei projektuoti buvo 1976 m. lapkričio 5 d. negyvenamųjų patalpų paskirstymo komisijos protokolas. Matyt, tada nuspręsta ir dėl kitų patalpų panaudojimo.

6. Audinių parduotuvės Mažosios gildijos antrame aukšte interjero eskizinis projektas, 1979, VRVA

Draft project of the textile shop interior on the first floor of the Minor Guild

pačios erdvės virtusios didelėmis salėmis. Gal būta ir vėlesnių istoriniuose ir archeologiniuose tyrimuose esančią medžiagą geriau atspindinčių pataisymų, tačiau jų rasti nepavyko. 1981 m. projektą pradėta vykdyti³³.

9 dešimtmečio pokyčiai vykdant restauravimo projektą

Planinių, erdvinių, konstruktyvinių, funkcionaliųjų, dekoratyvinių ir kitų formų tipologijos bagažas, o taip pat praėjusių šimtmečių ideologinių, ekonominių, socialinių, teisinių, kultūrinių ir kitų gyvenimo formų tipologijos pažinimas yra ta bazė, be kurios neįmanomas nei sėkmingas architektūrinio paminklo ištyrimas, nei tinkamo restauravimo-pritaikymo projekto sudarymas.³⁴

9 deš. pradžioje (regis, 1983 m.) atsisakyta minties Mažojoje gildijoje įrengti audinių parduotuvę, vietoj to visas patalpas perleidžiant ka-

³³ Namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir Gorkio g. 68. Architektūriniai tyrimai. II etapas (detalūs tyrimai). 1984 m. architektūriniai tyrimai, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26785 (sen. sign.: f. 2, b. 588-43/17.838), l. 4.

³⁴ *Ibid.*

vinei³⁵. Masalskių namą ir toliau manyta panaudoti Epidemiologijos, mikrobiologijos ir higienos mokslinio tyrimo instituto reikmėms. Tam reikėjo peržvelgti dokumentus, pakoreguoti esamus projektinius sprendinius. Nuspręsta pakeisti ir restauracinio-pritaikymo projekto vykdytoją – šis darbas patikėtas Gražinai Juknevičienei. Kartu nutarta atlikti papildomus architektūrinius tyrimus, tam įpareigojant Žibartą Simanavičių.

1981 m. pradėtas įgyventi pirminis projektas, pastebėjus keletą klaidų, jau 1983 m. skubiai koreguotas: nedaug trūko, kad Mažosios gildijos iš gatvės (vakariniame) korpuso pirmame aukšte būtų „atkurtos“ neegzistavusios kolonos, tokiu būdu negrižtamai sunaikinant autentiškas gotikines sienas³⁶. Tačiau net ir nutarus 1984 m. atlikti papildomus architektūrinius tyrimus, jie traktuoti tik kaip ankstesniųjų (1976 m. ir fragmentiškų 1982 m.) tęsa, nesitikint rasti nieko iš esmės svarbaus. Kaip teigė šios užduoties vykdytojai, manyta, jog pakaks patikslinti anksčiau atrastų kelių nišų ir durų matmenis, atsekti rūsio laiptų pirmines konstrukcijas bei šiek tiek plačiau patyrimėti 1976 m. nezonduotus plotus³⁷. Pradėti rekonstrukciniai darbai nesustabdyti ir toliau vyko paraleliai architektūriniais ir panašiu metu pradėtiems polichrominiams tyrimams. Tuo pat metu vyko ir geologiniai-inžineriniai tyrimai.

Dėl skubos, lėšų taupymo numatytas nedidelis zondažų skaičius: 30 Masalskių namui ir 70 Mažajai gildijai. Tačiau jau 1984 m. jų prireikė net 400. Tyrimo metu greitai ėmė aiškėti, kad daugelį ankstesnių apmatavimų teks atlikti iš naujo: 1976 m. parengti frontonų bei atskirų architektūrinių elementų brėžiniai pasirodė besą netikslūs (kas nestebina, nes jie atlikti iki galo neatidengus mūro). Be to, buvo likę visiškai netyrinėti antrieji aukštai. Vos per vienerius metus buvo ne tik gerokai patikslinti prieš tai vykdytų tyrimų rezultatai, bet ir surinkta daugybė naujų duomenų: ligi tol barokiniu, t. y. XVII a., statiniu laikytas vakarinis Masalskio namo korpusas „perkvalifikuotas“ į renesansinį, iškilusį XVI a. antroje pusėje, konkrečiau įvardyti ir Mažosios gildijos statybos etapai, pietinio korpuso pirminį nurodant ne vėlesnį nei 1400 m., o vakarinį priskiriant XV a. pirmai pusei³⁸. Iš viso

35 VRVA, f. 1111, ap. 11, b. 1858.

36 VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26785, l. 6–7.

37 *Ibid.*

38 Namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir Gorkio g. 68. Architektūriniai tyrimai. II etapas (detalūs tyrimai). 1984 m. architektūriniai tyrimai, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26785, l. 2.

identifikuoti 9 statybos ir rekonstrukcijų etapai³⁹, surasti dešimties iki tol nežinotų laiptinių pėdsakai, abiejų namų senieji įėjimai iš gatvės, Mažojoje gildijoje – gotikiniai pirmo aukšto ir rūšio langai, XIV–XV a. siekiantys rūšio židinėliai, prieš skliautus buvusių medinių perdangų žymės, ne tik gotikinių, bet ir barokinių langų bei grindų antrame aukšte vietos, atrastos ir datuotos smulkesnės architektūrinės detalės (nišėlė virš Masalskio namų vartų, karnizai, nišos tarp langų, interjere) bei daug kitų detalių. Galiausiai vykdant restauravimo darbus 1984 m. Mažosios gildijos rūsiuose ėmė ryškėti senojo polichrominio dekoro žymės. Iškvietus atitinkamus tyrėjus, per keletą mėnesių atidengta turtinga arčiausiai gatvės esančio rūšio XVIII a. sienų ir skliautų tapyba, pirmo aukšto patalpų dekoras, be to, Masalskių namo renesansinio sgrafitinio dekoro likučiai⁴⁰ [7–9 il.].

Visą šį laiką tiriamieji darbai vyko kartu su statybiniais ir iš esmės buvo nuo jų priklausomi – prie reikalingo objekto dažnai buvo galima prieiti tik iš atitinkamos vietos statybininkams patraukus pastolius ar, pavyzdžiui, atkasus rūsius ir juose įvedus elektros apšvietimą⁴¹. Dalį tyrimų teko atlikti šaltuoju metų laiku. Nepaisant šių sunkumų, informacijos surinkta ištis daug. Tapo akivaizdu, kad kompleksas turi kur kas didesnę istorinę, architektūrinę vertę, nei manyta iki tol, o ankstesnis rekonstrukcinis-pritaikymo projektas turi pernelyg daug spragų, kad būtų galima juo vadovautis.

Griežto tono Simanavičiaus ataskaitoje pastebėta, kad nepaisant to, jog dar pirmųjų tyrimų metu buvo suvokta neeilinė šių pastatų reikšmė miesto istorijai, tikslas perprasti jų nuoseklią raidą, išaiškinti atskirų patalpų paskirtis, „planinį-erdvinį ir fasadinį bei interjerinį organizmą“ ir būtent pagal tai pritaikyti naująją paskirtį nebuvo keltas. Nors:

juk tik tada galima išsirinkti moksliskai pagrįstą vieną ar kitą etapą bei atitinkamą etapų rinkinį planiniuose, fasadiniuose ir interjeriniuose sprendimuose, iš kurių susiformuoja optimalus restauravimo ir pritaikymo sprendimas.⁴²

39 I etapas: XIV a. pab. – XV a. pr.; **II etapas:** XV a. pr. – XV a. vid.; **III etapas:** XV a. II p. – XVI a. I p.; **IV etapas:** XVI a. II pusė – 1655 m.; **V etapas:** 1655–1749 m.; **VI etapas:** 1749 m. – XVIII a. 4 ketv.; **VII etapas:** XVIII a. 4 ketv. – XIX a. 1 ketv.; **XVIII etapas:** 1855–1945 m.; **IX etapas:** 1945–1976 m.; VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26785, l. 14–17.

⁴⁰ *Ibid.*, l. 18–19; XVI–XVIII a. architektūros paminklai – gyv. namas ir buv. Mažoji Gildija Vilniuje, Gorkio g. Nr. 66–68. Polichrominių tyrimų ataskaita, [1985], in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5516.

⁴¹ VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26785, l. 12.

⁴² *Ibid.*, l. 2–3.

7.
Mažosios gildijos rūšio iš gatvės pusės XVIII a. tapybinis dekoras, fragmentas, aut. S. Latonas, 1985, VRVA

18th-century painting décor of the basement of the Minor Guild from the street side

8.
Mažosios gildijos rūšio iš gatvės pusės XVIII a. tapybinis dekoras, aut. S. Latonas, 1985, VRVA

18th-century painting décor of the basement of the Minor Guild from the street side

9.
Mažosios gildijos pietinio korpuso pirmo aukšto patalpos XX a. pirmos pusės tapybinis dekoras, aut. S. Latonas, 1985, VRVA

Painting décor of the ground-floor room of the southern wing of the Minor Guild from the first half of the 20th century

Restauravimo projektas buvo koreguojamas po kiekvieno svarbesnio atradimo, tačiau jo vykdytojai aiškiai suvokė, jog neišvengiamai artėja laikas, kai jį teks permąstyti iš esmės.

Pagaliau 1986 m. pradžioje restauratoriams pavyko įtikinti užsakovus, kad išskirtinės vertės paveldo objektas reikalauja kitokios paskirties. Architektūriniai ypatumai, jų gebėjimas papasakoti seniausių laikų Vilniaus miesto kasdienybės istoriją lėmė, jog nuspręsta steigti Dailės muziejui pavaldų Vilniaus miesto muziejų „Vilnius ir vilniečiai“. Tiesa, iš pradžių tartasi, kad muziejus užims tik Masalskių namo erdves. Mažonoje gildijoje kiek pakeitus pobūdį ir toliau planuota įkurdinti maitinimo įstaigą: 1986 m. pabaigoje pateiktas prašymas pateikti pasiūlymus dėl etnografinio restorano „Pirklių menė“ įrengimo⁴³. Vis dėlto jau 1987 m. sausį ir šias patalpas nutarta perleisti muziejui, o kavinei palikti abiejų pastatų rūsius⁴⁴. Vadovaujantis tuo metu populiariomis paveldosaugos nuostatomis, stipriai pakoreguotas (iš tiesų – visiškai perdarytas) projektas turėjo išryškinti seniausius pastatų architektūrinius sluoksnius (tradiciškai dėl to aukojant vėlesnius). Pavyzdžiui, pirmame Mažosios gildijos aukšte buvo akcentuota gotika: gatvės bei kiemo pietiniame fasaduose atkurtos XV a. durų angos, langeliai, rūsiuose nuspręsta eksponuoti autentiškus to paties laiko židinius (visi antžeminėje dalyje buvę židiniai, krosnys buvo išgriauti jau 8 deš.). Siekiant akcentuoti seniausią Mažosios gildijos dalį, pietinio korpuso šiaurinėje (kiemo) sienoje paliktas atidengtas raudonas plytų mūras. Rekonstruotas ir vakarinio (gatvės) korpuso antro aukšto gotikinis interjeras.

Netektys

Deja, greta minėtų svarbių 9 deš. atradimų, net ir numačius paveldo apsaugai iš esmės palankią paskirtį, komplekso neaplenkė skaudžios netektys. Itin opus, iki šiol daugybę neatsakytų klausimų paliekantis yra Masalskių namo sgrafitinio dekoro likimas. Pastato gatvės fasadas rekonstrukcijos metu buvo dažytas šviesia spalva. 1985 m. vykdant polichrominius tyrimus ir pradėjus nuiminėti viršutinį sluoksnį, paaiškėjo, kad pirminis,

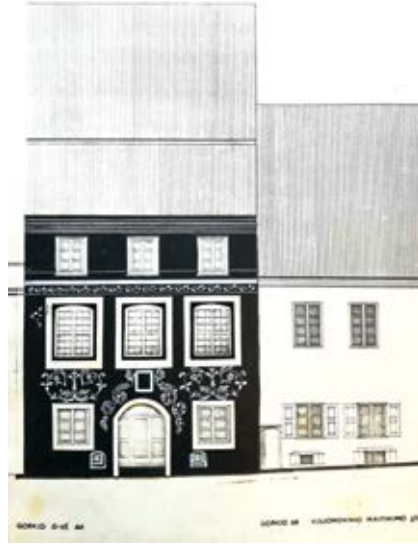
43 VRVA, f. 1111, ap. 11, b. 1858, l. 7.

44 Muziejaus steigimo dokumentacija: Muziejus Vilniuje, Gorkio 66 ir 68. Architektūriniai statybiniai sprendimai (korektūra), 1987, in: VRVA, f. 1111, ap. 11, b. 1858 (sen. sign.: 588-45/20. 213); Muziejus Vilniuje. Gorkio g. 66 ir 68. Architektūriniai interjerų sprendimai, 1987, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26873 (sen. sign.: 588-63/20. 377).

10.
Sgrafitinio dekoru paieškos Masalskių namo gatvės fasade, Vytauto Balčiūno nuotrauka, 1984, LCVA
Looking for sgraffito décor on the street façade of the Massalski House

11.
Masalskių namo sgrafitinio dekoru eskizinis projektas, aut. S. Latonas, 1985, VRVA
Draft project of sgraffito décor of the Massalski House

XVI a. antra puse datuotas, dekoras buvęs sgrafitinis. Ir nors buvo išlikęs gana fragmentiškai (XVIII a. prieš dedant naują tinką stipriai išdaužytas), nekilo jokių abejonių, kad kadaise jis dengė visą dviaukščio renesansinio namo fasado plokštumą. Tai buvo tamsiai pilkos spalvos tinko fone išdėstytas baltas augalinis ir geometrinių ornamentas. Mūsų dienas pasiekė restauratorių darbą įamžinusios fotografijos ir S. Latono parengtas sgrafitinio dekoru eskizinis projektas⁴⁵ [10, 11 il.]. Deja, autentiško dekoru pažinti ateities kartos galimybių neturės. Visa, kas liko, – tai delno dydžio fragmentas prie vieno iš antro aukšto langų. Moksliniam straipsniui reikalingų dokumentuotų įrodymų, kurie leistų užtvirtinti kol kas tik nuogirdomis paremtus teiginius dėl šio reikšmingo elemento praradimo aplinkybių, rasti nepavyko.

Kadangi popieriuje daugiausia analogais paremtą rekonstrukciją buvo spėta parengti, tikėtasi ateityje prie jos sugrįžti, o kol atsirastų reikalingos finansinės galimybės, fasadą nutarta padengti tamsiai pilkos

⁴⁵ VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5516; Vilnius, Gorkio g. Nr. 68, buv. Mažoji Gildija. Tapybos dekoru-spalvinės kopijos, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5520, l. 47.

spalvos dažais, taip sukuriant nuorodą į pirminį dekorą. Rekonstrukciniu projektu taip ir nepasinaudota. Ilgainiui fasadą prireikė atnaujinti, jis buvo perdažytas, deja, visiškai neatsižvelgiant į ankstesnio spalvinio sprendimo tikslą. Šiuo požiūriu dabartinis Masalskių namas yra pernelyg šviesus, praradęs vizualinį ryšį su autentišku dekoru ir restauratorių intencijomis.

Praradimų būta daugiau. Štai išraiškingos 1986–1987 m. vykdytų archeologinių tyrimų⁴⁶ ataskaitos eilutės:

Kompleksas yra pačiame miesto centre, greta Rotušės. Buvo žinoma, kad išlikęs senasis užstatymas. Nežiūrint į tai, vykdyti komplekso teritorijoje archeologinius tyrimus nebuvo numatyta. Vilniaus miesto kultūros paminklų apsaugos inspekcija leido pastatų kiemuose atlikti mechanizuotus žemės kasimo darbus vykdant vadinamąją archeologinę priežiūrą. 1986 m. spalio 16–17 d. namo Gorkio 68 kieme ekskavatoriumi buvo nukasta iki 0,7 m storio viršutinė kultūrinio sluoksnio dalis, tame tarpe iškasta ir išvežta dalis XVII a. datuotino sluoksnio. Apie tai buvo pranešta Vilniaus miesto kultūros paminklų apsaugos inspekcijai, tačiau jos atstovai leido kasti toliau. 1986 m. spalio 18 d. išilgai namo Gorkio g. 68 ekskavatoriumi iškasta 3–4 m pločio, iki 3,5 m gylio tranšėja kanalizacijai. Darbo metu sunaikinta 80 proc. kieme buvusio kultūrinio sluoksnio, apdaužyti XV a. datuojamo vakarinio korpuso pamatai, apgriautos pietinio korpuso, datuojamo XIV pabaiga – XV a. pradžia, laiptinės į rūsius bei sanitarinio mazgo bunkeris. Iškasus tranšėją buvo stengiamasi iširti bent kultūrinio sluoksnio likučius prie minėto pietinio korpuso. Tyrinėjimai vyko iki lapkričio 28 d. Buvo dirbama vakarais, talkininkaujant Universiteto studentams.⁴⁷ [12 il.]

Tai, ką pavyko rasti minėtuose „likučiuose“, leidžia spręsti apie praradimų mastą: be įvairių laikotarpių keramikos (koklių, puodų, molinio žaisliuko šukių), geležies šlako, tiglių su brangiųjų metalų likučiais, vos keli centimetrai nuo ekskavatoriaus kaušo aptikta reta XIII–XVI a. datuotina ir Naugardo meistrams priskirta suveriamą ikonėlė su reljefiniu siužetu

⁴⁶ Iki tol, be 1976 m. vykdytų darbų, archeologai lankėsi komplekse ir 1984 m., kai buvo vykdoma inžinerinių-geologinių šurfų kasimo pastatų rūsiuose archeologinė priežiūra, kurią atliko V. Ušinskas.

⁴⁷ 1986–1987 m. archeologinės priežiūros ir archeologinių tyrimų Vilniuje, Didžioji g. Nr. 24, 26 ataskaita. I dalis, 1988, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5512, l. 4–5. Ataskaitoje nurodoma, kad „iškasama žemė buvo kraunama į sunkvežimius ir išvežama“; *ibid.*, l. 8.

12.
Mažosios gildijos kiemas į vakarų pusę archeologinės priežiūros metu, Vytauto Balčiūno nuotrauka, 1986, LCVA

Westward courtyard of the Minor Guild during archaeological supervision

13.
Suverيامa ikonėlė, rasta archeologinių tyrimų metu Mažosios gildijos kieme, LNM
Folded icon found during excavations in the courtyard of the Minor Guild

*Krikštas. Kristaus gimimas*⁴⁸ [13 il.]. 1987 m. vasarą planuota atlikti išsamius archeologinius tyrinėjimus, tačiau atėjus laikui to padaryti nepavyko, nes tuo pat metu atstatinėjant pietinį Mažosios gildijos korpusą norimus iš-tirti plotus užstojo pastoliai⁴⁹. Be to, dėl neteisingai išdėstytos darbų eigos buvo prarasta dalis XVII a. datuojamo kultūrinio sluoksnio – jį, prieš šį plotą ištiriant archeologams 1986–1987 m., jau buvo spėję nukasti restauratoriai⁵⁰.

Ydinga, deja, iki pat šių dienų neišgyvendinta praktika, kai archeologiniai, architektūriniai ir menotyriniai tyrimai seka paskui statybos darbus, tuomet pasiglemžė ne tik potencialiai vertingus archeologinius radinius ar architektūrinius dekoro elementus – nuo žemės paviršiaus dingo beveik visa XIX a. pastatyta Mažosios gildijos dalis. Planuojant Kęstučio Katalyno minėtus kanalizacijos tiesimo darbus tapo aišku, jog tam reikalingai sun-

48 *Ibid.*, l. 11.

49 *Ibid.*, l. 14.

50 *Ibid.*, l. 15–16.

14.

Išgriauta šiaurinio Mažosios gildijos korpuso dalis, vaizdas į vakarus, Vytauto Balčiūno nuotrauka, 1983, LCVA

Demolished part of the northern wing of the Minor Guild

15.

Išgriauta šiaurinio Mažosios gildijos korpuso dalis, vaizdas į rytus, Vytauto Balčiūno nuotrauka, 1987, LCVA

Demolished part of the northern wing of the Minor Guild

kiajai teknikai pro esamą vartų arką į kiemą patekti nepavyks. Nuspręsta „paaukoti“ menkai vertintą galinį kiemo fasadą, t. y. rytinį ir dalį šiaurinio korpuso, kuriame XIX a. antroje pusėje buvo įrengtos gyvenamosios ir ūkinės paskirties patalpos, aiškiai matomos išlikusiuose to laiko brėžiniuose. Griovimo procesą 1983 m. ir vėlesnį vaizdą nuotraukose užfiksavo V. Balčiūnas [14, 15 il.], nors išlikę planai leidžia spėti, kad dalies šiaurinio korpuso sienų nebebuvo jau 1981 metais⁵¹. Maža to, neatsakingai atliekami darbai atsiliepė ir tam, ką buvo numatyta išsaugoti: griauinant vėlesnį korpusą nuvirto XVI–XVII a. datuojamo priestato siena.

Muziejus

Išgryninus muziejaus idėją, buvo suformuota ekspozicijai pritaikyta patalpų sistema: nugriauta rytinė Mažosios gildijos dalis atstatyta, vietoj prieš tai čia buvusio erdvės suskaidymo abiejuose aukštuose nutarta palikti po vieną didesnę ekspozicinėms reikmėms reikalingą patalpą, taip pat iškirsti praėjimai, sujungiantys abiejų namų vidaus erdves. Tokiu būdu XX a. 9 deš. pabaigoje Mažoji gildija ir Masalskių namas buvo sujungti

⁵¹ VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26787. Kaip griauinama dalis ji pažymėta ir trijuose iš keturių 8 deš. parengtuose sanaciniuose pasiūlymuose. Beje, viename jų griautina įvardyta ir Masalskių namo vakarinio, t. y. gatvės korpuso dalis, šandien laikoma vertingiausia toje posesijoje.

į vieną kompleksą, nors tokiu istoriškai niekada nebuvo. Beje, kitos, t. y. šiaurinio korpuso, dalies atstatyti neketinta – vietoj to sumanyta pažymėti čia buvusį išplanavimą atraminėmis dekoratyvinėmis sienutėmis, šalia įrengiant žaliuosius plotus su poilsio vieta. Lauke taip pat turėjo atsidurti ir skulptūrai bei keramikai skirta ekspozicijos dalis⁵². Architektūriniai interjerų sprendimai pateikti 1987 metais⁵³. Darbai vyko iki pat 1989 m., tačiau miesto istorijos muziejaus Vilnius neturi iki šiol. Kodėl buvo nerealizuoti kruopščiai parengti planai, sunku pasakyti. Galime tik spėti: viena iš priežasčių – riboti finansiniai resursai.

Kita vertus, tai, kad kompleksas jau buvo iš esmės pritaikytas tokio pobūdžio veiklai, lėmė, jog patalpos buvo pasiūlytos asmeninei Kazio Varnelio kolekcijai eksponuoti. 1993 m. Vilniaus miesto taryba vienbalsiai balsavo už patalpų perleidimą tokioms reikmėms. Dailininkas emigracijoje sukauptas vertybes čia atgabeno tik 1998 metais. Apie tai, kad ansamblis iki tol būtų naudojamas, žinių rasti nepavyko. Reikėjo remonto, kuris pradėtas užsitęsė ne vienerius metus. Regis, būtent tada, iškilus gyvenamųjų patalpų, t. y. asmeninių dailininko ir jo žmonos apartamentų, poreikiui, tam tikslui buvo atstatytas 9 deš. nugriautas šiaurinis Mažosios gildijos korpusas. Galiausiai 2001 m. beveik 2000 kv. m plotą užimantis Kazio Varnelio namai-muziejus pirmą kartą atvėrė duris lankytojams. Istorijai neabejingas kolekcininkas jautriai pažvelgė į jam patikėtas erdves – ne tik seniausioje Mažosios gildijos dalyje įkurdindamas XV–XIX a. paveikslus ir baldus, bet ir kitur, pasitelkdamas šimtmečius skaičiuojančių objektų ir savo paties kūrybos derinius, jis sugebėjo išryškinti vietos savitumą, sukurti vizualines nuorodas į praėjusias epochas. Šiuo požiūriu kolekcija ir ją talpinančios erdvės yra vienas kitą darniai papildantys elementai [16 il.].

Vietoj išvadų

Šiandien per 40 ekspozicinių salių labirintą lankytojus vedantys gidai juokauja, kad senoji dailė, skulptūros ar Varnelio kūrybos pavyzdžiai ir kompleksas pats savaime yra lygiaverčiai eksponatai. Išlikę ar atkurti

52 XV–XVIII a. respublikinės reikšmės architektūrinis paminklas. Muziejus Vilniuje, Gorkio g. 66–68. Restauravimo-pritaikymo darbo projektas. Teritorijos tvarkymas, 1987, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26869 (sen. sign.: 588–46 / 20. 214).

53 Muziejus Vilniuje. Gorkio g. 66 ir 68. Architektūriniai interjerų sprendimai, 1987, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26873.

6.

Kazio Varnelio namų-muziejaus ekspozicija,
Arūno Baltėno nuotrauka, 2011, LNM

Exhibition in the Kazys Varnelis House-Museum

architektūriniai elementai suteikia retą galimybę vienoje vietoje susipažinti su įvairių epochų miestietiškos buities ypatumais, pažinti ne tik gyvenamąją, bet ir prekybinę, visuomeninę funkciją atlikusias erdves ir joms būdingus bruožus.

Viso to galėjome neturėti. Rekonstruotas 8–9 deš. Mažosios gildijos ir Masalskių namo restauravimo procesas demonstruoja, kaip neretai finansinių sumetimų padiktuota skuba, atsainus požiūris, paviršutiniški tyrimai bei nesugebėjimas suvokti paveldo kaip visumos gali negrįžtamai pradanginti vertingus jo elementus ir iškreipti likusių suvokimą. Deja, nūdienos įvykiai rodo, kad šios vertingos pamokos vis dar nėra iki galo išmoktos.

Gauta ——— 2018 10 15

Šaltiniai

- XV–XVIII a. respublikinės reikšmės architektūrinis paminklas. Muziejus Vilniuje, Gorkio g. 66–68. Restauravimo-pritaikymo darbo projektas. Teritorijos tvarkymas, 1987, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26869 (sen. sign.: 588–46 / 20. 214).
- XVI–XVIII a. architektūros paminklai – gyv. namas ir buv. Mažoji Gildija Vilniuje, Gorkio g. Nr. 66–68. Polichrominių tyrimų ataskaita, [1985], in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5516.
- 1986–1987 m. archeologinės priežiūros ir archeologinių tyrimų Vilniuje, Didžioji g. Nr. 24, 26 ataskaita. I dalis, 1988, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5512.
- Dominykos Grinevskos namo Vilniuje, Imbaruose, Nr. 44, įvertinimas, 1856–1857, in: LVIA, f. 389, ap. 3, b. 191, l. 137–140v.
- Gyvenamieji namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir 68. Parduotuvės Nr. 20 „Audiniai“, Gorkio g. 68 interjeras. Eskizinis projektas, 1979, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26815 (sen. sign.: f. 2, b. 588–25).
- Gyvenamieji namai Vilniuje, Gorkio 66 ir Gorkio 68. Susipažinimo medžiaga (architektūrinė–statybinė dalis), 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26794 (sen. sign.: 588–1/7495).
- Gyvenamieji namai Vilniuje, Gorkio g. Nr. 66–68. Visuomeninio maitinimo įstaiga Vilniuje, Gorkio g. Nr. 68. Darbo projektas (architektūrinė–statybinė dalis), 1984, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26839 (sen. sign.: 588–31/17.609).
- Maksimovičių ir Vilniaus miesto pirklių kontraktas, 1608, in: LVIA, f. SA, b. 5333, l. 99–101.
- Mažosios gildijos patalpų pripažinimo bazilijonams aktas, 1691, in: LVIA, f. SA, b. 5111, l. 1271–1277.
- Mažosios gildijos savininkų nuomos sutartis su Seliavomis, 1663, in: LVIA, f. SA, b. 5099, l. 501–504v.
- Muziejus Vilniuje. Gorkio g. 66 ir 68. Architektūriniai interjerų sprendimai, 1987, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26873 (sen. sign.: 588–63/ 20. 377).
- Muziejus Vilniuje, Gorkio 66 ir 68. Architektūriniai statybiniai sprendimai (korektūra), 1987, in: VRVA, f. 1111, ap. 11, b. 1858 (sen. sign.: 588–45/ 20. 213).
- Namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir Gorkio g. 68. Architektūriniai tyrimai. I dalis, 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26787 (sen. sign.: f. 2, b. 588–3).
- Namai Vilniuje, Gorkio g. 66 ir Gorkio g. 68. Architektūriniai tyrimai. II etapas (detalūs tyrimai). 1984 m. architektūriniai tyrimai, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 12, b. 26785 (sen. sign.: f. 2, b. 588–43/ 17.838).
- Namo Didžiojoje g. remonto dokumentai, XX a. pr., in: LVIA, f. 938, ap. 4, b. 4425.
- Namo pardavimo Davidovičiui ir įvesdinimo aktai, 1743, in: LVIA, f. SA, b. 5128, l. 784–787.
- Vilniaus m. Gorkio g. Nr. 66 ir Nr. 68 1976 m. archeologinių tyrimų ataskaita, 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5509.
- Vilniaus senamiesčio regeneracijos projektas. Kvartalas Nr. 46, 1971, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 4721.
- Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyno namų dokumentai, XIX a. (1849, 1858 m., XIX a. 7 deš., 1887 m. projektai), in: LVIA, f. 610, ap. 2, b. 738.
- Vilnius, Gorkio g. 66–68. Gyvenamieji namai. Istoriniai tyrimai. Istorinė apybraiža, 1979, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5515.
- Vilnius, Gorkio g. Nr. 68, buv. Mažoji Gildija. Tapybos dekorų spalvinės kopijos, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5518.
- Vilnius, Gorkio g. Nr. 66, 68. Gyvenamas namas ir buv. Mažoji Gildija. Tapybos dekorų spalvinės kopijos, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5519.
- Vilnius, Gorkio g. Nr. 68, buv. Mažoji Gildija. Tapybos dekorų–spalvinės kopijos, 1985, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5520.
- Žilėnas Vincas, „Medžiaga monografijai apie Vilniaus prekybą XVI–XVII a.“, in: VUB RS, f. 328, b. 104, l. 59.

Literatūra

- Čaplinskas Antanas Rimvydas, *Didžioji gatvė. Valdovų kelias*, Vilnius: Charibdė, 2011.
- Drėma Vladas, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Vaga, 1991.
- Jankevičienė Algė, „Mažoji gildija“, in: *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 234–235.
- Jankevičienė Algė, „Prekybos ir amatų pastatai“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. 1: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 253–258.
- Paknys Mindaugas, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Purvinienė Marija, „Pirklių gildijos namas“, in: *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, t. 1: *Vilnius*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 233–234.

Summary

Conservation of the Buildings of Kazys Varnelis House-Museum in the 1970s and 1980s: Discoveries and Losses

Aistė Bimbirytė-Mackevičienė

Keywords: Kazys Varnelis House-Museum, Minor Guild, Massalski House, conservation, Vilnius.

The article discusses a stage in the history of the buildings at 24 and 26 Didžioji Street in Vilnius – their conservation that took place in the 1970s and 1980s – and points out the circumstances that determined not only the discoveries made during the conservation, but also the losses that were experienced. The so-called House of the Minor Guild and the Massalski (or Merchant) House, which today contain the Kazys Varnelis House-Museum, occupy two historical real estate properties No. 43 and 44. These are one of the earliest brick buildings in Vilnius – archaeological and architectural research shows that the walls of the Minor Guild go back to the late 14th century. Having burned in fires and having been rebuilt several times, the houses received research attention in 1976. According to the project prepared by the House Committee, the houses had to accommodate a café, a textile shop, the offices of Maskva Cinema and the Microbiology, Epidemiology and Hygiene Institute. Architectural and historical research was planned while preparing the reconstruction project, and when the works started after the residents had been moved out, archaeological supervision was conducted. However, it was insufficient as the conditions were complicated and the project had serious flaws. It became particularly obvious in 1984, when additional research had to be made after the building's function was corrected (the café was expanded at the expense of the textile shop). In the basement and ground-floor rooms of the Minor Guild, as well as on the

street façade of the Massalski House, unknown polychrome décor was discovered along with a great many architectural elements from the primary stage of construction, and the dating was specified. On the other hand, the fact that exploratory works were performed rather hastily and in parallel to construction determined that during the reconstruction quite a lot of valuable elements were lost: a large part of the cultural layer in the courtyards was destroyed, the nineteenth-century wing of the Minor Guild was demolished, and the earliest elements were damaged. When the ensemble was adapted for the museum, some things were partly restored.

Thus, one can assert that the present appearance of the ensemble is basically a result of the conservation works of the 1970s and 1980s, which is considerably different from the original idea of those who commissioned the project. Alongside, this case perfectly illustrates the importance of high-quality artistic, archaeological and architectural research in working with heritage objects and the consequences of their neglect.